https://doi.org/10.59546/18290744-2026.4-6-133

ԻՆԳԱ ԱՎԱԳՅԱՆ
«Մասնավոր իրավական կենտրոն» փաստաբանական գրասենյակի հիմնադիր-տնօրեն, փաստաբան, «Գլաձոր» համալսարանի հայցորդ

INGA AVAGYAN
"Private Legal Center" Law Firm, Founding Director, Advocate Applicant at the Gladzor University

ИНГА АВАГЯН
Учредитель и директор юридической фирмы «Частный юридический центр», адвокат, соискатель университета «Гладзор»
https://orcid.org/0009-0009-1020-3446

ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒՄՆ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՓՈ՞Ւ, ԹԵ՞ ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՏԱՐԱՏԵՍԱԿ

FOREIGN EXAMINATION OF EVIDENCE IS AN INDEPENDENT STAGE OF EVIDENCE OR A TYPE OF EVIDENCE EVALUATION

СУДЕБНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ: САМОСТОЯТЕЛЬНЫЙ ЭТАП ДОКАЗЫВАНИЯ ИЛИ ФОРМА ОЦЕНКИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Ներածություն

Քրեական դատավարության նպատակը դատավարության խնդիրների իրականացումն է՝ քրեական գործերով վերջնական դատական ակտեր կայացնելը:

Քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը, նրա մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է պարզել միայն մեկ ճանապարհով՝ ապացույցների ստուգման և ապացուցման միջոցով: Այդ իսկ պատճառով, քրեական գործերով վերջնական դատավարական ակտեր կայացնելու նախորդող փուլը բարդ գործընթաց է, որը կոչվում է ապացուցում: Ապացուցումը ծանրակշիռ տեղ և դեր ունի քրեական դատավարությունում և պատահական չէ, որ դատավարական գործողությունների մեծա-

մասնությունն ուղղված է ապացույցների հավաքմանը, ստուգմանը (հետազոտմանը) և գնահատմանը:

Հասարակական արժեքները պաշտպանելու անհրաժեշտությունը հանգեցրեց քրեական դատավարության զարգացմանը՝ հիմնված մրցակցային դատավարության սկզբունքի և դատարանի՝ ապացույցների շրջանակներում հանգամանքները պարզելու հիմնական գործառույթի վրա: Նմանօրինակ հանգամանքները պարզելու ամենակարևոր մեխանիզմն ապացույցն է. ապացույցների հավաքագրումը, ստուգումը և գնահատումը: Ապացույցների ճիշտ գնահատումը քննվող և վերանայվող քրեական գործով օրինական, պատճառաբանված և արդար դատավարական որոշումների վերջնական արդյունքն է:

Հիմնական հետազոտություն

Քրեական դատավարության առջև ծառացած մարտահրավերները հաջողությամբ լուծելու համար անհրաժեշտ է, որ յուրաքանչյուր քրեական գործում հնարավորին ճշգրիտ պարզվեն հանցագործություն կատարողը և դրա կատարման հանգամանքները: Վարույթն իրականացնող մարմինները հետազոտում են ապացույցները՝ պարզելու հանցագործության հանգամանքները՝ հիմնվելով նախորդած կամ դրանից բխող պահպանված հետքերի, առարկաների, փաստերի վրա: Այս ամենը նպաստում է հանցագործության վերականգնմանը և պարզելուն, թե ով, երբ և ինչպես է այն կատարել:

Յուրաքանչյուր քրեական գործով պետք է պարզվեն կատարված արարքի հանգամանքները, որոնք սահմանված են քրեական դատավարության օրենսգրքով: Ակնհայտ է, որ վերը նկարագրվածը կարող է պարզել քրեական դատավարության ընթացքում՝ ապացուցման միջոցով: Ապացույցներն ու ապացուցումը քրեական դատավարության բնույթն ու բովանդակությունն որոշող հիմնարար հարցեր են: Ապացուցումը ներկայացվում է որպես ամբողջ քրեական գործընթացի շարժիչ ուժ՝ ապահովելով գործընթացի մեկ փուլից մյուսի անցումը մինչև քրեական գործի վերջնական լուծումը, ինչպես նաև քրեական դատավարության նպատակների իրականացումը:

Ինչպես նշում է Վ. Դ. Արսենևը, ապացուցումը քրեական դատավարության գործունեության կենտրոնական բաղադրիչն է, քրեական դատավարության «սիրտը»:

Այն ամբողջ քրեական գործընթացի միջուկն է: Քրեական գործով ապացուցման առարկան նույնն է բոլոր փուլերում, բայց դրա ձևերը տարբեր են՝ պայմանավորված առանձին փուլերում լուծվող կոնկրետ խնդիրներով:

Կախված այս առանձնահատկություններից՝ տարբեր են նաև ապացուցման մեջ ներգրավված անձանց լիազորությունները, որոնք ուղղված են հանցագործության հանգամանքները պարզելուն: Քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը մեծապես կախված է հանցագործության մասին տեղեկատվություն ստանալուց և իրականացվող պատշաճ գործողություններից, ինչպես նաև ապացույցների ստուգման և գնահատման ճիշտ իրականացումից:

Քրեական դատավարության օրենսգրքով ձևակերպված քրեական դատավարության իրավունքի առջև ծառացած խնդիրները հաջողությամբ կատարելու համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում հաստատել դատարանի կողմից քննվող կամ լուծվող քրեական գործում ապացույցի առարկայի մեջ ներառված բոլոր հանգամանքները, դրանք հաստատել հնարավորին իրականությանը համապատասխան:

Ապացուցումը քրեական գործին վերաբերող հանգամանքները պարզելու և ստուգելու միակ դատավարական միջոցն է, բայց այն ճշմարտությանը հասնելու միակ միջոցը չէ: Պետք

է տարբերակել քրեական դատավարության ընթացքում սովորաբար օգտագործվող որոշումներից և գործողություններից, որոնք հնարավորություն են տալիս որոշ հանգամանքները պարզաբանելու համար: Այսպիսով, քննիչը, քննչական գործողություններ կատարելիս (խուզարկություն, առգրավում, զննում, հարցաքննություն և այլն), ստանում է մեծ քանակությամբ տեղեկատվություն, որը դեռևս ապացույց չէ, պատշաճ կերպով չի ներկայացվել դատավարականորեն ձևակերպված ձևով և չի ապահովվել համապատասխան դատավարական փաստաթղթով:

Քրեական դատավարության մեջ ապացուցումը նպատակ ունի պարզել որոշակի հանգամանքներ: Սրանք քրեաիրավական և քրեադատավարական բնույթի հանգամանքներ են, որոնք ենթակա են պարզման յուրաքանչյուր քրեական գործով, կապված են արդյո՞ք հանցագործության հետ և հնարավորություն են տալի՞ս լուծել քրեական գործը: Դրանք կազմում եմ ապացուցման առարկան, որը նշված է քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածում, այն է՝ 1. Քրեական վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա են՝

1) դեպքը և դրա հանգամանքները (ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն).

2) մեղադրյալի առնչությունը դեպքին.

3) ենթադրյալ հանցագործության՝ քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները.

4) մեղադրյալի մեղավորությունը ենթադրյալ հանցանքը կատարելու մեջ.

5) քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները.

6) մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները.

7) ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը.

8) այն հանգամանքները, որոնք թույլ են տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից.

9) այն հանգամանքները, որոնցով անձը հիմնավորում է վարույթի ընթացքում իր գույքային պահանջները.

10) այն հանգամանքները, որոնցով վարույթի մասնակիցը կամ այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները:

2. Սույն օրենսգրքով նախատեսված վարույթի առանձին տեսակների համար կարող է սահմանվել ապացուցման ենթակա հանգամանքների այլ շրջանակ:

Անդրադառնալով ապացուցման ենթակա պարտադիր հանգամանքներին, այն համադրելով քրեական օրենսգրքով սահմանված նորմերի հետ և վերլուծության ենթարկելով ընդհանուր համատեքստում հանգում ենք հետևության, որ անձի կողմից կատարված ենթադրյալ արարքը հիմնավորվում կամ հերքվում է քրեական գործի ընթացքում հետազոտված և թույլատրելի ճանաչած ապացույցների և փաստական տվյալների հիման վրա:

Քրեական գործերով իրականացվող դատավարական գործողությունների եզրափակիչ փուլը, այն է՝ վերդիկտ կայացնելու համար, դատարանի առաջ բարձրացված է լուծման ենթակա հարցերի շրջանակ, որոնց համաձայն դատարանը պետք է պատասխանի ստորև նշված հարցերին՝

(…)

1) ապացուցված են արդյոք մեղադրյալին վերագրվող փաստական հանգամանքները (արարքը).

2) ապացուցված է արդյոք այդ արարքի քրեական հակաիրավականությունը.

3) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի կողմից այդ արարքը կատարելը.

4) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի մեղավորությունը տվյալ արարքը կատարելու մեջ:

(…):

Վերը նշված հարցերին հստակ պատասխանելու համար կարևոր է հաստատված համարել մեղքը, այն է՝ պահպանված լինի «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 23-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները՝ 1. Քրեական պատասխանատվության ենթակա է այն անձը, որը սույն օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը կատարել է մեղավորությամբ:

2. Սույն օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը համարվում է մեղավորությամբ կատարված, եթե այն կատարողը գիտակցել է իր արարքի հակաիրավականությունը կամ թեև չի գիտակցել, բայց կարող էր գիտակցել դա:

3. Սույն օրենսգիրքը հիմնվում է արարքի հակաիրավականությունը գիտակցելու կամ դա գիտակցելու կարողության կանխավարկածի վրա»:

Մեղքը իրավաբանության մեջ հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի հիմնական տարրն է, որն իրենից ներկայացնում է անձի հոգեբանական վերաբերմունքը իր կողմից կատարող հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ: Առանց մեղքի պատասխանատվություն ժամանակակից իրավական համակարգում, որպես կանոն, բացառվում է:

Այսպես, մեղքը հանցագործության կազմի անհրաժեշտ տարր է, որը հաստատում է անձի արարքի կամավորությունը և գիտակցվածությունը: Այն ցույց է տալիս, որ անձը գիտակցել է իր վարքագծի հակաիրավական լինելը:

Ավելին, անձի մեղավորությունը հաստատելու համար կարևոր է պարզել անձի կողմից կատարված արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք տվյալ հանցակազմի հատկանիշներ են և տվյալ անձը գիտակցել է այդ հանգամանքները (քր.օր.-ի 25-րդ հոդված):[1]

Ապացուցման ինքնուրույն հանգամանքներ են նաև արարքի փաստական հանգամանքների մեջ սխալի դեպքում[2], որոնց ճիշտ վերլուծության արդյունքում հնարավոր կլինի միայն արարքին ճիշտ գնահատական տալը:

Այսպես՝ բաղկացական հանցագործությունների դեպքում հանցակազմի ինքնուրույն հատկանիշներ պարունակող արարքն ուղղակիորեն նկարագրված է բուն հանցագործության դիսպոզիցիայում կամ դրա որակյալ տեսակներում, դրա բաղկացուցիչ մասն է կազմում, ուստի դրանք, իրենց ներքին միասնությամբ պայմանավորված, դիտակվում են մեկ հանցագործություն: Բացառություն են կազմում սակայն, այն դեպքերը, երբ հանցագործության մաս կազմող հանցանքի համար օրենքով ավելի խիստ կամ հավասար պատիժ է նախատեսված, քան ամբողջ հանցագործության համար: Նման դեպքերում արարքները որակվում են առանձին՝ համակցության կանոններով, ինչն ուղղակիորեն բխում է ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված իրավակարգավորումներից՝ «եթե հանցակազմի բաղկացուցիչ մաս է այլ հանցանքի կատարումը, ապա դրա համար անձն առանձին ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության միայն այն դեպքում, երբ այդ հանցագործության համար սույն օրենսգրքով հավասար կամ ավելի խիստ պատիժ է նախատեսված, քան այն հանցակազմի համար, որի բաղկացուցիչ մասն է տվյալ հանցանքը»[3]:

Կոնկրետ գործերով ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը պարզելիս սկզբունքային նշանակություն ունեն քրեական օրենքի այն նորմերը, որոնցում սահմանված են հանցակիցների պատասխանատվության, հանցագործությունների բազմակիության, հանցագործությունների փուլերի, քրեաիրավական նորմերի մրցակցության գնահատման կանոննե-

[1] Տե՛ս քրեական օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մաս:
[2] Տես քրեական օրենսգրքի 28-րդ հոդված:
[3] Տես Վճռաբեկ դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ ՍԴ/0129/01/20 որոշումը:

րը[4], բացի դրանից՝ վերջնական դատական ակտ կայացնելիս պետք է անդրադառնալ ինչպես «ապացույցների բավարարությանը», այնպես էլ՝ «ապացուցման առարկային»:

«Ապացույցների բավարարություն» հասկացության էությունը, ապացույցների բավարարությունը որոշելու ընդհանուր չափանիշները, դրանցից յուրաքանչյուրի բնութագիրը Վճռաբեկ դատարանը քննարկել և վերլուծել է Ս. Սաքանյանի վերաբերյալ գործով կայացրած որոշման շրջանակներում:

Մասնավորապես, վկայակոչված որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանը, համեմատական վերլուծության ենթարկելով «ապացուցման առարկա» և «ապացույցների բավարարություն» հասկացությունները, նշել է. «(…) եթե ապացուցման առարկան ցույց է տալիս, թե ինչ է անհրաժեշտ պարզել յուրաքանչյուր քրեական գործով, ապա ապացույցների բավարարությունը կապված է այն ապացուցողական նյութի հետ, որը վերաբերում է ապացուցման առարկային և թույլ է տալիս այդ հանգամանքների մասին գալ արժանահավատ հետևության: Որոշելով ապացույցների բավարարությունը՝ վարույթն իրականացնող մարմինները լուծում են քրեական գործի համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների հետազոտման խորության աստիճանի հետ կապված հարցերը, մասնավորապես այն, թե ինչ աստիճանի պետք է մանրացվի յուրաքանչյուր հանգամանքը, և ինչ ծավալի ապացույցներ են անհրաժեշտ այդ հանգամանքները հավաստի պարզելու և դրա հիման վրա այս կամ այն դատավարական որոշումը կայացնելու համար:

Այսպիսով, ապացույցների բավարարությունը ենթադրում է կոնկրետ գործով ապացուցման շրջանակների այնպիսի որոշումը, որպեսզի հավաքված ապացույցները որակական կողմից ապահովեն ապացուցման առարկայի յուրաքանչյուր տարրի պարզումը, իսկ քանակական կողմից՝ այդ հանգամանքների բացահայտման արժանահավատությունը և դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունն ու պատճառաբանվածությունը:

Ի տարբերություն ապացուցման առարկայի, ապացույցների բավարարություն հասկացության բովանդակությունը քրեական դատավարության օրենսդրությամբ բացահայտված չէ, այսինքն՝ օրենքում հստակ նշում չկա այն մասին, թե մինչև ե՞րբ պետք է հավաքվեն և հետազոտվեն ապացույցները, որպեսզի յուրաքանչյուր գործով պարզվի ապացուցման առարկան ամբողջությամբ կամ նրա տարրերն առանձին վերցրած: Բացի այդ, օրենքում սահմանված չէ միասնական չափանիշ առ այն, թե ե՞րբ են ի հայտ գալիս յուրաքանչյուր քրեական գործով ապացուցման առարկան բացահայտված համարելու հիմքերը[5]:

Վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համակարգային վերլուծության հիման վրա արձանագրում է ապացույցների բավարարությունը որոշելու հետևյալ ընդհանուր չափանիշները՝

1) վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունք,

2) դատավարական որոշումների հիմնավորվածություն և պատճառաբանվածություն,

3) անմեղության կանխավարկած»[6]:

Դատավարական ապացուցումը չի սահմանափակվում միայն մտավոր գործունեությամբ

[4] Հիմք՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ, 44-րդ, 47-րդ հոդվածներ:

[5] Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի *Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի վերաբերյալ* թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշում:

[6] Տե՛ս *Սիրակ Սաքանյանի* վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0058/01/10 որոշման 14-15-րդ կետերը, իսկ վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքի, դատավարական որոշումների հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության, անմեղության կանխավարկածի մասին մանրամասն տե՛ս նույն որոշման 16-19-րդ կետերը:

և եզրակացություններով, այլև ներառում է ապացույցներ հավաքելու և ստուգելու գործնական գործողություններ: Այսպիսով, ապացուցումն ունի ինչպես ճանաչողական, այնպես էլ գործնական կողմեր:

Լինելով ոչ միայն մտավոր, այլև գործնական գործունեություն, ապացուցումը ենթակա է մանրամասն օրենսդրական կարգավորման, որը կազմում է դրա իրավական կողմը և դատավարական ձևը: Դատավարական ձևի պահպանումը ապահովում է.

- գործով ճշմարտությունը պարզելու ամենաարդյունավետ ընթացակարգը, քանի որ ապացուցման դատավարական կանոնները խտացնում են դարավոր իրավական փորձը և արտացոլում քրեական գործի հանգամանքները պարզելու ամենաօպտիմալ մեթոդները.

- քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը.

- ապացուցողական գործունեության արդյունքների վավերացումը (գրանցումը), որը պայմաններ է ստեղծում հավաքված ապացույցները ստուգելու և, դրա հիման վրա, գործի հանգամանքների հուսալի իմացության համար՝ ոչ միայն ապացույցները անմիջականորեն հավաքող ապացույցի սուբյեկտի, այլև բարձրագույն դատավարական մարմինների (մեղադրող, դատարան) և քրեական դատավարության մյուս մասնակիցների կողմից:

«Ապացուցում» տերմինի սահմանումը Քրեական դատավարության օրենսգրքում բացակայում է, սակայն ըստ էության, Քրեական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածը սահմանել է, որ Ապացուցումը սույն օրենսգրքով նախատեսված՝ ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ հաստատելու կամ հերքելու նպատակով ապացույցներ հավաքելը, ստուգելը և գնահատելն է:

Քրեական դատավարության օրենսգիրքն իրավաբանորեն սահմանում է ապացուցումը՝ որպես գիտելիքի հատուկ ձևի, և դրա բաղադրիչ տարրերի ամբողջության՝ ապացույցների հավաքագրման, ստուգման և գնահատման միջև կապը՝ քրեական գործի օրինական, ողջամիտ և արդարացի լուծման համար կարևոր հանգամանքներ պարզելու համար: Այստեղ մենք նշում ենք, որ ապացուցման տարրերի նույնականացումը ցույց է տալիս այս հասկացության բաժանելիությունը, որի արդյունքում դրանք կարող են գոյություն ունենալ ինչպես համատեղ, այնպես էլ անկախ, և ոչ միայն տեսական, այլև գործնական առումով: Այսպիսով, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ տեղի է ունենում միայն ապացույցների գնահատում (օրինակ՝ վերադաս դատարաններում) կամ միայն դրանց հավաքագրում (երբ քննիչը քննչական գործողություն է իրականացնում մեկ այլ քննիչի առանձին հանձնարարականի հիման վրա): Ապացուցումը, այս կամ այն չափով (հաշվի առնելով դրա տարրերի բաժանելիությունը), իրականացվում է քրեական դատավարության գործնականում բոլոր փուլերում (գոնե ապացույցների գնահատման տեսքով): Սակայն, լիարժեք ապացուցումը, որպես ապացույցների հավաքագրման, ստուգման և գնահատման միաժամանակյա համադրություն, տեղի է ունենում միայն նախնական քննության և դատաքննության փուլերում, այսինքն՝ այնտեղ, որտեղ կա քննություն: Այս իմաստով «քննություն» հասկացությունը և դրա բոլոր ածանցյալները (քննիչ, քննություն, քննչական գործողություն, դատական քննություն և այլն) մայրցամաքային ավանդույթում տերմինաբանական ցուցիչ են այն բանի, որ համապատասխան փուլը, գործողությունը, պաշտոնատար անձը և այլն կոչված են լուծելու քրեական դատավարության ապացուցման խնդիրները: Այլ կերպ ասած, «ապացուցում» և «քննություն» հասկացությունները (իրենց բոլոր տարբերակներով) փոխկապակցված են՝ քննությունը նպատակ ունի ապացուցել (նրա գործիքն է), և ապացուցումն անհնար է առանց քննության, գոնե ապացույցներ հավա-

քելու տեսանկյունից:

Առաջին ատյանի դատարանում ապացույցների հետազոտման և ստուգման հարցը հատկապես արդիական է, հաշվի առնելով, որ քրեական գործերով, ըստ էության, քննությունը տարվում է առաջին ատյանում և հանդիսանում է կենտրոնական ու կարևոր փուլ:

Հարկ է նշել, որ ապացուցումը ոչ միայն գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման նպատակով իրականացվող գործունեություն է, այլ նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանք հաստատելու կամ հերքելու նպատակ ունեցող գործունեություն է:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապացույցները հավաքվում են քրեական վարույթի ընթացքում՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունների կատարման միջոցով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ օտարերկրյա իրավասու մարմինների կողմից համապատասխան գործողությունների կատարման միջոցով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական վարույթի ընթացքում հավաքված ապացույցները ենթակա են պատշաճ ստուգման՝ ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու, նոր ապացույցներ հավաքելու, ապացույցների ստացման աղբյուրները վերհանելու միջոցով:

Դատարանը քրեական գործի քննության ընթացքում լսում է մեղադրյալին, տուժողին, վկաներին, փորձագետին, ուսումնասիրում է իրեղեն ապացույցները, գրավոր ապացույցները, և կատարում է դրանից բխող դատավարական գործողություններ՝ ապացույցները հետազոտելու համար:

Վերլուծելով Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի կիրառման պրակտիկան, ապացույցների հետազոտման կարգի մասին, ապա հարկ է նշել, որ օրենքը չի բացահայտում դրա ամբողջ էությունը, այլ միայն մակերեսորեն կարգավորում է Առաջին ատյանի դատարանում ապացուցման գործընթացի արտաքին ձևը՝ առանց անդրադառնալու քրեական գործով յուրաքանչյուր ապացույցի վերլուծության գործնական և բովանդակային առանձնահատկությունները:

Այս առումով հատկապես հետաքրքիր է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը: Մասնավորապես, եթե վերլուծենք որոշումները և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիան, ակնհայտ կդառնա, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կարգավորումը, ի թիվս այլնի՝ դատարանին պարտավորեցնում է պատշաճ կերպով ուսումնասիրել գործով հետազոտվող ապացույցների վերաբերյալ դատավարության մասնակիցների ներկայացրած դիտարկումները, փաստարկները և հիմնավորումները, որի հիման վրա անաչառորեն որոշում կայացնի հետազոտված ապացույցի համապատասխանությունն ու վերաբերելիությունը:

Կարևոր է ընդգծել, որ քրեական գործերով ապացույցները պետք է հետազոտվեն՝ ստուգվեն բացառապես մեղադրյալի մասնակցությամբ, ապահովելով քրեական դատավարությամբ սահմանված մրցակցային սկզբունքը:

Բացի դրանից՝ դատարանում պետք է հետազոտվեն՝ ստուգվեն այն ապացույցները, որոնք պատասխանատու փաստեր կարող են լինեն ներկայացված մեղադրանքում անձի մեղավորության կամ անմեղության փաստը հաստատելու համար:

Դատարանների կողմից Կոնվենցիայի կիրառումը պետք է իրականացվի՝ հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի ցանկացած խախտու-

մից խուսափելու համար:

Օրենսդիրը քրեական գործով ապացուցման գործընթացի հիմքում նախատեսել է մրցակցային դատավարության սկզբունքը, որը կանխորոշում է ժամանակակից քրեական դատավարության տիպաբանությունը:

Քրեական դատավարության գրականության մեջ մրցակցային դատավարությունը մեկնաբանվում է որպես գործով կողմերի միջև հարաբերությունների որոշակի կարգ, որոնք հակասում են իրենց դատավարական շահերին և ապացույցների հետազոտման գործընթացում նրանց համատեղ գործունեության կազմակերպմանը, որը դրսևորվում է գործողությունների և խոսքերի փոխանակմամբ[7]: Դատական քննության շրջանակում ապացույցները հետազոտելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ նախաքննության փուլերում ինչպես քննչական, այնպես էլ օպերատիվ գործողությունները ճանաչվում են որպես ապացույց, որոնք ենթակա են պարտադիր ստուգման դատարանում:

Այս առումով Գ. Բ. Չեդժեմովը ճիշտ է ընդգծել՝ «նախաքննության մարմինների և դատարանի եզրակացությունների միջև տարբերությունը ոչ թե նրանց կողմից արտահայտված օբյեկտիվ ճշմարտության բնույթի է, այլ գործընթացի յուրաքանչյուր փուլում ճշմարտության հաստատմամբ պայմանավորված իրավական հետևանքների մեջ»: Նախաքննության ընթացքում ճշմարտությունը հիմք է հանդիսանում մեղադրանք առաջադրելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար, իսկ դատական նիստում՝ դատավճիռ կայացնելու համար[8]:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի համաձայն՝ 1. Յուրաքանչյուր ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, հավաստիության, իսկ բոլոր ապացույցների համակցությունը՝ հիմնավոր եզրափակիչ դատավարական ակտ կայացնելու համար բավարարության տեսանկյունից:

2. Քննիչը, դատախազը, դատավորը, ղեկավարվելով քրեադատավարական օրենսդրությամբ, ներառյալ ապացուցման չափանիշների մասին վերաբերելի կանոններով, ապացույցները գնահատում են դրանց պատշաճ հետազոտման և վերլուծության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

3. Ոչ մի տվյալ նախապես հավաստի ապացույցի ուժ չունի: Դատավորը, ինչպես նաև քննիչը և դատախազը չպետք է կանխակալ վերաբերմունք դրսևորեն ապացույցներին, չպետք է դրանց որոշ մասին մյուսների նկատմամբ առավել կամ նվազ նշանակություն տան, քանի դեռ պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դրանք չեն գնահատվել:

Նշվածով պայմանավորված հարկ է նշել ապացուցման երեք տարրերը՝ ապացույց հավաքելը, ստուգելը, գնահատելը, սակայն ապացուցման այս երեք տարրերը ոչ թե միմյանց հաջորդում են, այլ անընդհատ կրկնվում են: Այսպես՝ ապացույցները կարող են ստուգվել ապացույցների հավաքման ընթացքում:

Ապացույցների հավաքումը և ստուգումը չի տարանջատվում ապացույցների գնահատումից, իսկ ապացույցների գնահատումը միշտ չէ, որ եզրափակում է քրեական վարույթը:

Ապացույցներն ստուգում է ապացուցման գործընթացին ներգրավված անձանց առավել լայն շրջանակ: Օրինակ՝ ապացույցի ձևը և բովանդակությունը վերլուծելու, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու եղանակով ապացույցն ստուգում են ինչպես վարույթի հանրային մասնակիցները և դատարանը, այնպես էլ վարույթի մասնավոր մասնակիցները: Ապացույց-

[7] *Смирнов В. П.,* Противоборство сторон как сущность принципа состязательности уголовного судопроизводства // Государство и право. 1998, No 3, с. 59.
[8] *Чеджемов Г. Б.,* Судебное следствие. М., 1979, с. 4.

ները ստուգելու արդյունքում դատախազն իրավասու է հանձնարարել քննիչին պարզել մեղադրանքի գործառույթի իրականացման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ, իսկ քննչական մարմնի ղեկավարն իրավասու է հանձնարարել քննիչին կատարելու առանձին քննչական գործողություններ: Ապացույցի ձևը և բովանդակությունը վերլուծում, այն այլ ապացույցների հետ համադրում են նաև պաշտպանը, քրեական վարույթի այլ մասնավոր մասնակիցները: Նախաքննության ընթացքում վարույթի մասնավոր մասնակիցները կարող են ստուգել իրենց հասանելի առանձին ապացույցները: Օրինակ՝ պաշտպանը նախաքննության ընթացքում վերլուծում է իր մասնակցությամբ կատարված քննչական գործողության արձանագրության ձևը և բովանդակությունը[9]:

Հետևաբար, մենք նշում ենք, որ քրեական դատավարության մինչդատական փուլերում մրցակցային դատավարությունը սահմանափակ է, քանի որ պաշտպանը չի կարող լիովին իրականացնել իր լիազորությունների ողջ զինանոցը և մեծապես կախված է դատական քննությունից: Սակայն հենց դատական քննության ընթացքում է, որ պաշտպանը կարող է բացահայտել իր ողջ ներուժը և ներկայացնել բոլոր ապացույցներն ամբողջությամբ, ինչը ենթադրում է քրեական գործի բոլոր նյութերի առավելագույնս ամբողջական և օբյեկտիվ ուսումնասիրություն:

Մ. Ս. Ստրոգովիչը գրել է ապացույցների ստուգման մասին, որը բաղկացած է դրանց ճշգրտության կամ սխալ լինելու հաստատումից: Նա ստուգման մեթոդներն անվանեց ապացույցների ուսումնասիրությունը, այդ ապացույցները հաստատող կամ հերքող նոր ապացույցների որոնում և ապացույցների համեմատությունը գործում առկա այլ ապացույցների հետ, արդյունքում արձանագրելով, որ ստուգման արդյունքը ապացույցների գնահատումն է[10]:

Ա. Ի. Տրուսովն ապացույցների ստուգման հասկացությունը ներառում է դրանց գնահատման հասկացության մեջ: «Ապացույցների ուսումնասիրություն» տերմինն օգտագործում է Պ. Ֆ.Պաշկևիչը, որը հասկանում է որպես ապացույցի սուբյեկտի գործունեություն ապացույցների ուսումնասիրման և դրանց ստուգման գործում, և նշում է, որ միայն ապացույցների մանրակրկիտ ուսունասիրության արդյունքում է հնարավոր դառնում դրանց ճիշտ իրավական գնահատական տալը: Հղում կատարելով քրեական դատավարության օրենսգրքին՝ հեղինակները կարծում են, որ «հետազոտությունը» ներառում է ինչպես տեղեկատվություն ստանալու գործընթացը, այնպես էլ ստացված տեղեկատվության ստուգումը: Ա. Ռ. Բելկինի կարծիքով՝ ապացույցների ուսումնասիրությունն ապացույցի կողմից դրանց բովանդակության իմացության, այդ բովանդակությունը կազմող փաստական տվյալների գոյության հուսալիության ստուգման, ապացույցների համապատասխանության և ընդունելիության որոշման, ինչպես նաև գործի մյուս բոլոր ապացույցների հետ համապատասխանության հաստատման առարկա է: Միևնույն ժամանակ Ա. Ռ. Բելկինը ընդգծում է ապացույցների գնահատումը ապացուցման գործընթացում պետք է հասկանալ որպես ճշմարտությունը հաստատելու համար հավաքված ապացույցների դերի և նշանակության որոշման տրամաբանական, մտածված գործընթաց[11]:

Այսպես՝ քրեական դատավարությունում ապացույցների դատական հետազոտումը, ապացույցների գնահատումը և վերջնական քրեաիրավական գնահատական տալը միմյանց

[9] Գիտաուսումնական ձեռնարկ, *Արթուր Ղամբարյան, Արտակ Հովհաննիսյան, Գրիգոր Չապանյան,* ապացուցման միջոցները և ապացուցումը ՀՀ քրեական դատավարությունում, Երևան 2025:
[10] *Строгович М. С.*, Курс советского уголовного процесса. Основные положения науки уголовного процесса. Т. 1. М., 1968, с. 302.
[11] *Белкин А.Р.,* Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М., 2007, с. 234.

հետ սերտ կապված են, բայց տարբեր իրավական ինստիտուտներ են: Դատական հետազոտումը՝ ապացույցների ուսումնասիրում, բացահայտում և ստուգումն է, իսկ գնահատումը՝ ապացույցների իրավական արժեքի որոշումը: Այսինքն՝ նախ հետազոտում ենք, հետո՝ գնահատում: Ավելին, հետազոտումը՝ փաստերի բացահայտում է, իսկ գնահատումը՝ իրավական եզրահանգում, որոնք էլ տարբերվում են ինչպես ձևով, այնպես էլ ժամանակային պահով, այն է՝ հետազոտումը դա արտաքին ընթացակարգային գործողությունների ձև է, որը կատարվում է դատաքննության ընթացքում, իսկ գնահատումը ներքին, մտավոր գործընթաց է, որը կատարվում է վերջնական դատավճռի կայացման պահին: Սակայն կարևոր է նշել, որ թեև դատական հետազոտումը ինքնուրույն փուլ է, բայց այն անմիջականորեն ծառայում է ապացույցների գնահատմանը: Այսինքն՝ առանց պատշաճ դատական հետազոտման հնարավոր չէ օրինական և հիմնավոր գնահատում կատարել:

Եզրակացություն

Ապացույցների դատական հետազոտումը քրեական դատավարությունում ապացույցների հետ աշխատելու ինքնուրույն փուլ է, որն ուղղված է ապացույցների բացահայտման, ստուգման և հրապարակման վրա, իսկ ապացույցների գնահատումը դատարանի ներքին համոզմունքով իրականացվող մտավոր-իրավական գործընթաց է և չի կարող նույնացվել դատական հետազոտման հետ:

Քրեական դատավարության տեսության մեջ ընդունված է որոշակի դիրքորոշումներ՝ ապացույցների դատական հետազոտման և գնահատման վերաբերյալ: Այն է՝ մի շարք հեղինակներ գտնում եմ, որ ապացույցների դատական հետազոտումն ինքնուրույն նշանակություն չունի և հանդիսանում է ապացույցների գնահատման փուլային դրսևորում, որի համաձայն՝ ապացույցների գնահատումը շարունակական գործընթաց է, դատական հետազոտումը դա արտաքին, ընթացակարգային կողմն է, իսկ դատարանն ապացույցը սկսում է գնահատել հենց դրա հետազոտման պահից: Դատարանը դեռ հետազոտման ընթացքում ձևավորում է նախնական ներքին համոզմունք և առանց հետազոտման հնարավոր չէ գնահատում՝ հետևաբար դրանք տարանջատելն արհեստական է:

Մյուս կողմից դատական հետազոտումն ինքնուրույն փուլ է, այսինքն՝ ժամանակակից քրեական դատավարության գիտության մեջ գերակշռող է այն մոտեցումը, ըստ որի՝ ապացույցների դատական հետազոտումը և դրանց գնահատումը տարբեր իրավական ինստիտուտներ են: Դատական հետազոտումը դատարանի ընթացակարգային գործունեությունն է, գնահատումը՝ մտավոր-իրավական գործունեությունը, հետազոտումը՝ նախադրյալ է գնահատման համար, բայց ոչ դրա ձևը: Հետազոտումը կարգավորվում է կոնկրետ դատավարական նորմերով, գնահատումը չի կարգավորվում քայլ առ քայլ, այլ իրականացվում է ներքին համոզմամբ, վերջնական գնահատումն էլ արտահայտվում է միայն դատական ակտում:

Ամփոփելով վերը նկարագրվածը՝ կարելի է եզրահանգել, որ առավել հիմնավորված և ժամանակակից քրեական դատավարության սկզբունքներին համապատասխանում է այն մոտեցումը, ըստ որի՝ ապացույցների դատական հետազոտումը ինքնուրույն, օրենքով կարգավորված դատավարական փուլ է, որը նպատակ ունի ապահովել ապացույցների հրապարակումը, ստուգումը և անմիջականությունը, իսկ ապացույցների գնահատումը դատարանի ներքին համոզմամբ իրականացվող մտավոր-իրավական գործընթաց է, որը չի կարող նույնացվել դատական հետազոտման հետ, որոնցով հաստատվում կամ հերքվում է անձին ներկայացված մեղադրանքը՝ ամփոփելով հանցագործության փուլերը, հանցակիցների տեսակները, նրանց պատասխանատվության ենթարկելու քրեաիրավական նորմերը:

Ամփոփագիր: ՀՀ քրեական դատավարության հիմնական նպատակներն են ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ արդյունավետ վարույթի իրականացումը՝ անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման, հանցագործությունների բացահայտման, հանցավոր արարք կատարած անձանց արդարացի պատիժ ենթարկելու և անմեղներին քրեական պատասխանատվությունից զերծ պահելու միջոցով:

Այսօր, երբ շարունակվում է զարգանալ և բարեփոխումների ենթարկվել իրավական համակարգը, արդիական է դառնում դատավարության մեջ ապացուցման որակի բարձրացման խնդիրը, սակայն առավել քան կարևոր է, քրեական գործերով դատաքննություն իրականացնելիս դատական համակարգը գործի այնպես, որ քաղաքացին վստահ լինինարդարության վերականգմանը:

Ապացուցման սահմանները հստակեցնելուց է կախված, թե կոնկրետ քրեական գործի շրջանակներում ինչ հարցեր պետք է պարզվեն, արդյոք դրանք կարող են վերաբերել հանցանքի առկայությանը, մեղավորի ինքնությանը, պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքներին: Այս սահմաններն ուղղակիորեն ազդում են ապացույցների հավաքման և գնահատման գործընթացի վրա և միևնույն ժամանակ, բավարարության չափանիշների սահմանումը թույլ է տալիս հասկանալ, թե երբ կարող ենք համարել, որ տվյալ գործով ներկայացված ապացույցները բավարար են վերջնական որոշում կայացնելու համար:

Տվյալ ուղղությամբ կարևոր դեր ունեն Վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված մոտեցումները, որոնց համաձայն՝ բավարար ապացույցների առկայությունը ենթադրում է անմեղության կանխավարկածի հաղթահարում, օբյեկտիվ փաստերի վրա հիմնված ներքին համոզմունքի ձևավորում, որը հանգեցնում է վերջնական դատական ակտ կայացնելուն:

Այսպես, կարող ենք արձանագրել, որ քրեական դատավարության մեջ ապացուցումը նպատակ ունի պարզել որոշակի հանգամանքներ, այն է քրեաիրավական և քրեադատավարական բնույթի հանգամանքներ, որոնք ենթակա են պարզման յուրաքանչյուր քրեական գործով: Կոնկրետ գործերով ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը պարզելիս սկզբունքային նշանակություն ունեն քրեական օրենքի այն նորմերը, որոնցում սահմանված են հանցակիցների պատասխանատվությունը, հանցագործությունների բազմակիությունը, կատարած հանցագործությունների որակման խնդիրները, որոնք հնարավորություն կտան քրեական գործերով ճշմարտությունը բացահայտելուն:

Annotation. The main objectives of the RA criminal justice system are to carry out effective proceedings on alleged crimes by guaranteeing individual rights and freedoms, uncovering crimes, fairly punishing those who have committed a criminal act, and releasing innocent people from criminal liability.

Today, as the legal system continues to evolve and undergo reforms, the problem of improving the quality of evidence in the judicial process becomes urgent, but it is more than important that when conducting criminal proceedings, the judicial system acts in such a way that the citizen is confident that justice will be restored.

The clarification of the limits of proof determines which issues should be clarified in a particular criminal case, whether they may relate to the existence of a crime, the identity of the perpetrator, or circumstances precluding liability. These limitations directly affect the process of collecting and evaluating evidence, and at the same time, defining sufficiency criteria allows us to understand when we can consider the evidence presented in this particular case to be sufficient to make a final decision.

An important role in this direction is played by the approaches formed by the Court of Cassation, according to which the availability of sufficient evidence implies overcoming the presumption of innocence and the formation of an internal conviction based on objective facts, which leads to the final judicial act.

Thus, we can state that evidence in criminal proceedings is aimed at clarifying certain circumstances, namely circumstances of a criminal law and criminal procedure nature, which are subject to clarification in each criminal case. When determining the range of circumstances to be proved in specific cases, the norms of criminal law are of fundamental importance, which define the responsibility of accomplices, the multiplicity of crimes, and the qualification of crimes committed, which will establish the truth in criminal cases.

Аннотация. Основными целями уголовного судопроизводства Республики Армения являются обеспечение эффективного производства по уголовным делам посредством гарантирования прав и свобод личности, раскрытия преступлений, справедливого наказания лиц, совершивших преступления, а также освобождения невиновных от уголовной ответственности.

В условиях продолжающегося реформирования правовой системы особую актуальность приобретает проблема повышения качества доказывания в судебном процессе. Вместе с тем принципиально важно, чтобы судебное разбирательство по уголовным делам осуществлялось таким образом, чтобы обеспечивалось доверие общества к правосудию и формировалась уверенность граждан в восстановлении справедливости.

В статье рассматриваются пределы доказывания, от определения которых зависит круг обстоятельств, подлежащих установлению по конкретному уголовному делу, включая наличие события преступления, личность виновного, а также обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Подчёркивается, что пределы доказывания непосредственно влияют на процессы собирания, исследования и оценки доказательств, тогда как определение критериев их достаточности позволяет установить, являются ли представленные доказательства достаточными для принятия окончательного судебного решения.

Особое внимание уделяется подходам, сформированным Кассационным судом, согласно которым достаточность доказательств предполагает преодоление презумпции невиновности и формирование внутреннего убеждения суда, основанного на совокупности объективных фактов, необходимых для вынесения итогового судебного акта.

В результате исследования делается вывод о том, что доказывание в уголовном судопроизводстве направлено на установление обстоятельств уголовно-правового и уголовно-процессуального характера, подлежащих выяснению по каждому уголовному делу. При этом существенное значение имеют нормы уголовного права, регулирующие вопросы соучастия, множественности преступлений и квалификации деяний, поскольку именно они определяют содержание предмета доказывания и способствуют установлению истины по уголовному делу.

***Բանալի բառեր** – ապացույցներ, ապացույցների սպուգում, գնահատում, հավաքում, մրցակցային դատավարություն, ապացույցների հետազոտում:*

***Keywords:** evidence, evidence verification, evaluation, collection, adversarial proceedings, evidence research.*

***Ключевые слова:** доказательства, исследование доказательств, оценка доказательств, пределы доказывания, достаточность доказательств, состязательное судопроизводство, уголовный процесс.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գիտաուսումնական ձեռնարկ, *Արթուր Ղամբարյան, Արտակ Հովհաննիսյան, Գրիգոր Չապանյան,* ապացուցման միջոցները և ապացուցումը ՀՀ քրեական դատավարությունում, Երևան, 2025:

2. *Смирнов В. П.* Противоборство сторон как сущность принципа состязательности уголовного судопроизводства // Государство и право. 1998. No 3. С. 59.

3. *Чеджемов Г. Б.* Судебное следствие. М., 1979. С. 4.

4. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса. Основные положения науки уголовного процесса. Т. 1. М., 1968. С. 302.

5. *Белкин А. Р.* Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М., 2007. С. 234.

6. Վճռաբեկ դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ ՍԴ/0129/01/20 որոշում:

7. Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի *Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի* վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշում:

8. Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի *Սիրակ Սաքանյանի* վերաբերյալ թիվ ԵԷԴ/0058/01/10 որոշում:

Ավագյան Ի. - «Մասնավոր իրավական կենտրոն» փաստաբանական գրասենյակի հիմնադիր-տնօրեն, փաստաբան, «Գլաձոր» համալսարանի հայցորդ, էլհասցե՝ ingaavagyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 02.04.2026 թ., տրվել է գրախոսության 02.04.2026 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Հայ-Ռուսական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.07.2026 թ.: